

**NASTANAK I RAZVOJ CIVILNOG DRUŠTVA U
POSTDEJTONSKOJ BOSNI I HERCEGOVINI:
empirijsko istraživanje¹**

**ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF CIVIL SOCIETY IN
POST-DAYTON BOSNIA AND HERZEGOVINA -
Empirical research²**

Sažetak

U radu su prezentirani rezultati empirijskog istraživanja koje obuhvata mišljenja i stavove građana, članova organizacija civilnog društva kao i predstavnika općinskih, gradskih, kantonalnih/županijskih, entitetskih, državnih i vlasti Brčko Distrikta BiH o organizacijama civilnog društva i civilnom društvu općenito u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini.

Uzorak istraživanja je 670 ispitanika na način da obuhvati tri ciljne skupine ispitanika: građane, izabrane predstavnike vlasti na svim nivoima u BiH i predstavnike organizacija civilnog društva. Istraživanje je provedeno u dvije faze u periodu od septembra 2014. do maja 2016. godine.

Nakon prezentacije metodologije istraživanja, analize i prezentacije rezultata empirijskog istraživanja, a na osnovu predmeta i cilja istraživanja, u radu je dat zaključak o nastanku i razvoju civilnog društva u postdejtonskoj BiH, kao i 10 preporuka za daljnji razvoj civilnog društva u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: građani, civilno društvo, pluralizam, nevladin sektor, vlast, transparentnost, opće dobro, integracije

¹ Ovo istraživanje je obavljeno u okviru mog doktorskog rada o temi *Nastanak i razvoj civilnog društva u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini* odbranjenog 17. 3. 2017. godine na Nastavničkom fakultetu Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru.

² This research is published in the framework of my Doctoral paper entitled „Establishment and development of civil society in Post-Dayton Bosnia and Herzegovina“ defended on March 17, 2017 at the Teaching Faculty of the University „Džemal Bijedić“ in Mostar

Summary

The paper presents the results of empirical research that includes the opinions and attitudes of citizens, members of civil society organizations, as well as representatives of the municipal, city, cantonal, entity, state and government of District Brčko of B&H, civil society organizations and civil society in general in post-Dayton Bosnia and Herzegovina.

The research sample is 670 respondents, who cover three target groups: citizens, elected representatives of authorities on all levels in B & H and representatives of civil society. The research was conducted in two phases in the period from September 2014 until May 2016.

After the presentation of research methodology, analysis and presentation of results of empirical research, based on the subject and goal of the research, this paper gives a conclusion about the establishment and development of civil society in post-Dayton B & H, as well as 10 recommendations for further development of civil society in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: *citizens, civil society, pluralism, NGO sector, government, transparency, public benefit, integrations*

Uvod

Civilno (građansko, otvoreno) društvo danas je jedna od najčešće korištenih sintagmi u naučnom i javnom diskursu. Kod niza autora civilno društvo se izjednačava sa građanskim društvom, otvorenim društvom ili tzv. trećim sektorom. Etimološki gledano, gotovo da ne postoji razlika između „građanskog društva“ i „civilnog društva“, tako da je opredjeljenje da se u nastavku rada koristi pojam *civilno društvo*. Sam pojam *civilno društvo* potječe od izraza *societas civilis*, latinskog prijevoda grčke sintagme *koinonia politike*. On izvorno (u skladu sa Aristotelovom definicijom) znači „udruživanje“, „općinu“, „zajednicu“ građana kao političku zajednicu, tj. najviši (i ujedno „prirodni“) oblik združivanja slobodnih građana radi zajedničkog odlučivanja o poslovima. Građansko društvo je izjednačeno sa političkom zajednicom, ali je pojmovno suprotstavljeno domaćinstvu odnosno porodičnoj zajednici kojom vlada poglavar porodice.³

³ *Leksikon temeljnih pojmova politike: Abeceda demokratije*, FOD BiH, Sarajevo, 1994, str. 109.

Ideja civilnog društva u Bosni i Hercegovini postaje aktuelna uvođenjem višepartijskog sistema i razvojem političkog pluralizma 1990. godine.⁴ Aktuelizacijom pluralnog društva bilježi se sve veći interes za proučavanje civilnog društva i uloge organizacija civilnog društva u izgradnji i jačanju demokratskih kapaciteta bosanskohercegovačkog društva. No, i pored toga, može se primijetiti da je ova tema kod nas nedovoljno naučno istražena i da ne postoji sveobuhvatnija naučna elaboracija o ovoj temi. Postoje samo djelimična, fragmentarna istraživanja koja se bave pitanjima civilnog društva. Naprimjer, Esad Zgodić, baveći se fenomenom civilnog društva u Bosni i Hercegovini, došao je do zaključka da „proces unutrašnje konsolidacije i samoprofilisanja dijelova nevladinog sektora i njegovog odnosa prema političkim partijama i javnoj vlasti smatra jednim od ključnih pretpostavki izgradnje civilnog društva i civilne kulture uopće u Bosni i Hercegovini.“⁵

Metodologija istraživanja

Cilj ovog istraživanja je bio ispitati i analizirati značaj i ulogu koju organizacije civilnog društva imaju u savremenim procesima demokratizacije u bosanskohercegovačkom društvu.

Istraživanje daje uvid u stanje razvijenosti savremenog bosanskohercegovačkog civilnog društva kao i mogućnosti organiziranog i institucionaliziranog načina djelovanja različitih aktera u sferi civilnog sektora, te pravce daljnjeg razvoja.

Istraživanje je realizirano istraživačkom tehnikom ankete, a podaci su obrađeni pomoću statističke, komparativne i deskriptivne metode. U istraživanju je korišten izvorni upitnik koji je posebno kreiran za potrebe ovog istraživanja. Upitnik sadržava ukupno 27 zatvorenih pitanja sa ponuđenim odgovorima, gdje su ispitanici davali po jedan unaprijed ponuđeni odgovor na svako postavljeno pitanje. Pitanja su formulirana na način da u što većoj mjeri odgovaraju postavljenom predmetu istraživanja. Za određeni broj pitanja je korištena Likertova skala odgovora sa pet i šest

⁴ Uvođenje višepartijskog sistema i razvoj političkog pluralizma u BiH nastao je sa izvjesnim historijskim zakašnjenjem u odnosu na Republiku Sloveniju i Republiku Hrvatsku (navedeno prema: Mirko Pejanović, *Politički pluralizam i parlamentarna demokratija u BiH*, <http://institut-nr.si>, pregledano 21. 5. 2016).

⁵ Zgodić, Esad (2005) *Politike poricanja: O metapolitici i bosanskoj alterpolitici*, Sarajevo, str. 252.

stupnjeva, gdje su ispitanici davali po jedan odgovor. Pored pitanja koja se odnose na sam predmet istraživanja, upitnik sadrži i demografska pitanja koja se odnose na osnovna obilježja ispitanika, kao što su: spol, dob, stepen obrazovanja i radni status.

Uzorak istraživanja je 670 ispitanika. Uzorak je formiran na način da obuhvati tri ciljne skupine ispitanika. Prva skupina su građani koji žive na području BiH i ukupno je ispitano 550 ispitanika. Druga skupina su aktivni članovi organizacija civilnog društva i istraživanjem je obuhvaćeno 60 organizacija civilnog društva, gdje je iz svake organizacije ispitano po jedan aktivan član te organizacije, tako da je ukupno ispitano 60 ispitanika. Treća skupina su predstavnici institucija različitih nivoa vlasti na cjelokupnom području BiH. Anketni upitnik ispunilo je ukupno 60 ispitanika, a istraživanjem su obuhvaćeni ispitanici koji obavljaju određene funkcije na svim nivoima vlasti u BiH: općinskim, gradskim, kantonalnim/županijskim, entitetskim, državnim i Brčko Distrikta.

Postupak prikupljanja podataka je obuhvatao dvije faze. U svrhu procjene dostupnosti informacija prva faza je bila preliminarnog karaktera i trajala je od septembra 2014. do jula 2015. U toku ove faze obavljen je razgovor sa određenim brojem građana, predstavnika organizacija civilnog društva i izabranim predstavnicima izvršne i zakonodavne vlasti na općinskom, kantonalnom, entitetskom, državnom i nivou Brčko Distrikta BiH. Svrha ovih razgovora, među kojima je jedan broj vođen u formi intervjua, bila je što bolje upoznavanje sa općim stavovima i mišljenjem koje dijele ispitanici o različitim pitanjima koja se odnose na civilno društvo. Ovo preliminarno istraživanje je pomoglo da se na što precizniji i razumljiviji način formuliraju pitanja, kao i da se na osnovu najfrekventnijih odgovora uradi zatvoreni tip ankete, koji se koristio u drugoj fazi empirijskog istraživanja. Pored toga, ova faza je iskorištena da se putem ličnih kontakata obezbijede adekvatni izvori podataka, posebno oni koje se odnose na različite nivoe vlasti u BiH. Druga faza istraživanja je obuhvatala prikupljanje podataka i trajala je od 28. 8. 2015. do 1. 5. 2016. godine.

Analiza i prezentacija empirijskog istraživanja

U sljedećoj tabeli dat je komparativni prikaz rezultata istraživanja koji se odnose na nivo upoznatosti građana, članova organizacija i predstavnika vlasti sa pojmom i značenjem civilnog društva.

U kojoj mjeri ste upoznati sa pojmom i značenjem civilnog društva?	Građani		Članovi organizacija civilnog društva		Predstavnici vlasti	
	f	%	f	%	f	%
Jako malo	76	13,82	2	3,33	1	1,67
Malo	246	44,73	5	8,33	6	10,00
Puno	180	32,73	32	53,33	39	65,00
Jako puno	39	7,09	21	35,00	13	21,67
Ne znam	9	1,64	0	0	1	1,67
Ukupno	550	100	60	100	60	100

Tabela 1. Nivo upoznatosti građana, članova organizacija i predstavnika vlasti sa pojmom i značenjem civilnog društva.

Na osnovu navedenih rezultata istraživanja možemo konstatirati da veliki dio ispitanih građana nije upoznat sa samim pojmom civilnog društva odnosno njegovim značenjem. Ovi rezultati su dosta neočekivani, posebno ako se uzmu u obzir demografske karakteristike ispitanika u odnosu na starosnu dob i obrazovanje. Naime, većina ispitanika je starosne dobi do 45 godina (75%) i ima srednje i fakultetsko obrazovanje (85%). U tom smislu, ovi rezultati se mogu interpretirati kao posljedica nedovoljne informiranosti građana čiji se uzrok može tražiti, prije svega, u obrazovnom sistemu, a posebno bi se trebala istaći i odgovornost akademske zajednice koja očigledno nije, ili je u nedovoljnoj mjeri, uvela u univerzitetski prostor čak ni osnovna znanja o značenju civilnog društva. Pored toga, ovdje bi se trebali posebno istaći mediji, kao jedan od ključnih faktora u oblikovanju javnog mnijenja, koji u javnom diskursu nedovoljno pažnje posvećuju značaju civilnog društva u samim procesima demokratizacije društva i tako daju nejasnu sliku o samom značenju sintagme „civilno društvo“. S druge strane, kao što je očekivano, rezultati pokazuju da su članovi organizacija i predstavnici vlasti upoznati sa pojmom i značenjem civilnog društva.

Prikaz rezultata istraživanja koji se odnose na percepciju građana, članova organizacija i predstavnika vlasti o razlogu postojanja civilnog društva u BiH dat je u tabeli 2.

Šta je po Vašem mišljenju razlog postojanja (la raison de l'existence) civilnog društva u BiH?	Građani		Članovi organizacija civilnog društva		Predstavnici vlasti	
	f	%	f	%	f	%
Opći interes zajednice i djelovanje u prostoru između države i porodice	297	54,00	51	85,00	34	56,67
Lični interesi nekolicine pojedinaca	92	16,73	1	1,67	9	15,00
Djelovanje kao produžena ruka političkih partija i interesnih grupacija	114	20,73	6	10,00	14	23,33
Ne znam	47	8,55	2	3,33	3	5,00
Ukupno	550	100	60	100	60	100

Tabela 2. Percepcija građana, članova organizacija i predstavnika vlasti o razlogu postojanja civilnog društva u BiH.

Za razliku od prethodnog pitanja koje se odnosilo na upoznatost sa pojmom i značenjem civilnog društva, prema rezultatima provedenog istraživanja može se reći da veći broj građana prepoznaje osnovni razlog postojanja civilnog društva koji je iskazan u stavu da djeluje u svrhu općeg interesa zajednice i prostoru između porodice i države. No, i pored toga, priličan broj ispitanika posmatra civilno društvo u negativnom kontekstu smatrajući da je prvenstveni razlog postojanja u tome da se djeluje kao produžena ruka političkih partija i interesnih grupacija, kao i da civilno društvo postoji da bi se prvenstveno ostvarili lični interesi nekolicine pojedinaca. Ovakva percepcija građana ide u prilog kritikama civilnog društva u BiH koje nalaze

da veliki broj organizacija civilnog društva djeluje na klijentelistički način tako što prvenstveno vode interes o tome da dobiju sredstva kako bi sebi obezbijedili ugodnu materijalnu egzistenciju. Zanimljivo je da predstavnici vlasti gotovo u jednakoj mjeri kao i građani ocjenjuju osnovni razlog postojana civilnog društva, dok najveći broj članova organizacija civilnog društva (85%), očekivano, smatra da je osnovni razlog opći interes zajednice i djelovanje u prostoru između države i porodice.

U tabeli 3. je dat komparativan prikaz rezultata istraživanja za građane, članove organizacija civilnog društva i predstavnike vlasti o stepenu razvijenosti civilnog društva u BiH.

Smatrate li da je civilno društvo u BiH razvijeno?	Građani		Članovi organizacija civilnog društva		Predstavnici vlasti	
	f	%	f	%	f	%
Jako malo	151	27,45	11	18,33	6	10,00
Malo	345	62,73	43	71,67	37	61,67
Puno	23	4,18	5	8,33	15	25,00
Jako puno	4	0,73	1	1,67	0	0
Ne znam	27	4,91	0	0	2	3,33
Ukupno	550	100	60	100	60	100

Tabela 3. Mišljenje građana, članova organizacija i predstavnika vlasti o stepenu razvijenosti civilnog društva u BiH

Prema percepciji ispitanika na cjelokupnom uzorku, bosanskohercegovačko civilno društvo nije razvijeno i ovdje je prilično izražena saglasnost kod sve tri ciljne skupine, gdje određena razlika postoji u odnosu na predstavnike vlasti koji u nešto malo većem procentu (25%) smatraju da je civilno bh. društvo razvijeno, no i dalje većina smatra da je nerazvijeno. U tom smislu, mogu se kao razlozi, koji su svakako mnogobrojni, izdvojiti, prije svega, nedovoljna efikasnost političkih institucija u provedbi reformi koje bi trebale omogućiti veću transparentnost i odgovornost rada vlasti, čime bi doprinijeli i većem osnaživanju organizacija civilnog društva u smislu njihova utjecaja na donošenje ključnih odluka, a koje su u interesu većine građana. Pored toga, ne manje važno je i pitanje u kojoj mjeri međunarodne organizacije,

prvenstveno one koje djeluju u domeni civilnog društva, doprinose većoj uključenosti građana povećavajući tako njihovu sposobnost da učestvuju u demokratskim procedurama i institucijama.

Smatrate li da se organizacije civilnog društva u BiH prvenstveno osnivaju radi:	Građani		Članovi organizacija civilnog društva		Predstavnici vlasti	
	f	%	f	%	f	%
Općeg interesa zajednice	173	31,45	37	61,67	30	50,00
Ličnog interesa nekoliko pojedinaca u vidu zaposlenja i građenja lične karijere	194	35,27	15	25,00	17	28,33
Djelovanja kao produžene ruke političke stranke	157	28,55	8	13,33	11	18,33
Ne znam	26	4,73	0	0	2	3,33
Ukupno	550	100	60	100	60	100

Tabela 4. Mišljenje građana, članova civilnog društva i predstavnika vlasti o prvenstvenom razlogu osnivanja organizacija civilnog društva u BiH

Prema rezultatima, građani u najvećoj mjeri imaju negativnu sliku o razlozima zbog kojih se osnivaju organizacije koje djeluju u ovoj oblasti. Razlog za ovakvu negativnu sliku može se tumačiti u smislu da u bosanskohercegovačkom društvu nije dovoljno razvijena građanska svijest, te da veliki broj građana ne prepoznaje značaj civilnog društva kao prostora u kojem bi dobrovoljno i slobodno mogli aktivno učestvovati u različitim vrstama inicijativa koje su usmjerene ka zaštiti njihovih interesa ili, drugim riječima, neprepoznavanja inovativnih potencijala koje sadrži civilno društvo i koji su od općeg interesa za zajednicu, npr. u politikama zapošljavanja, uključujući obrazovanje i osposobljavanje. Pored toga, razlozi se mogu tražiti i u samim organizacijama civilnog društva, odnosno u jednom dijelu profesionalaca koji daju sliku svojevrstne odvojenosti od društva budući da koriste tehničko znanje u osmišljavanju projekata sa prvenstvenim fokusom na međunarodne donatore, nevladine organizacije i agencije koje im opskrbljuju sredstva.

Šta smatrate da je najveći nedostatak organizacija civilnog društva u BiH?	Građani		Članovi organizacija civilnog društva		Predstavnici vlasti	
	f	%	f	%	f	%
Mali broj članova	80	14,5	6	10,00	7	11,67
Netransparentan rad	144	26,18	12	20,00	17	28,33
Slaba umreženost	99	18,00	12	20,00	16	26,67
Finansijska ovisnost od javnih budžeta	192	34,91	25	41,67	17	28,33
Ne znam	35	6,36	5	8,33	3	5,00
Ukupno	550	100	60	100	60	100

Tabela 5. Mišljenje građana, članova civilnog društva i predstavnika vlasti o najvećem nedostatku organizacija civilnog društva u BiH

Na osnovu dobijenih rezultata može se reći da stavovi građana odgovaraju općoj negativnoj slici koju dijele o organizacijama civilnog društva u smislu da prepoznaju kao najveći nedostatak njihovu finansijsku ovisnost i netransparentan rad. Nesumnjivo da najveću krivicu za ovakvu percepciju građana snosi sama vlast u BiH koja ne stvara institucionalne uvjete za vidljiviji rad organizacija civilnog društva i što političke institucije ne udovoljavaju zahtjevima građana za ostvarenje njihovih prava i općeg dobra. Međutim, i same organizacije ne djeluju na način koji bi bio transparentan i rijetko omogućuju građanima da prepoznaju njihov doprinos u ostvarenju određenih ciljeva koji su u interesu općeg dobra, bilo da su u pitanju uvidi u izvore finansiranja ili na šta se troše dobijena finansijska sredstva. Pored toga, netransparentnost u radu može voditi ka tome da se određene inicijative koriste za ostvarenje neposrednih ekonomskih interesa i zloupotrebe, bez intencije unapređenja općih demokratskih procesa. U tom smislu, zanimljivo je da u distribuciji odgovora i za članove organizacija civilnog društva visok procent ima finansijska ovisnost i netransparentnost kada su u pitanju dobijanje i svrhe korištenja dobijenih sredstava.

Šta smatrate najvećom prednosti organizacija civilnog društva u BiH?	Građani		Članovi organizacija civilnog društva		Predstavnici vlasti	
	f	%	f	%	f	%
Nekorumpiranost	65	11,82	6	10,00	6	10,00
Jednostavna unutrašnja procedura donošenja odluka	96	17,45	5	8,33	22	36,67
Stručnost zaposlenika i volontera u pripremi, pisanju i realizaciji projekata iz EU fondova	104	18,91	22	36,67	12	20,00
Veliki broj volontera i članova	149	27,09	22	36,67	6	10,00
Ne znam	136	24,73	5	8,33	14	23,33
Ukupno	550	100	60	100	60	100

Tabela 6. Mišljenje građana, članova civilnog društva i predstavnika vlasti o najvećoj prednosti organizacija civilnog društva u BiH

U distribuciji odgovora koji se odnose na percepciju građana o najvećoj prednosti organizacija civilnog društva posebno je indikativno da veći procent građana (24,73%) uopće ne prepoznaje neku posebnu prednost, što upućuje da nisu u dovoljnoj mjeri upoznati sa djelovanjem organizacija civilnog društva. Možemo reći da je ovaj podatak u skladu s općom negativnom slikom o organizacijama civilnog društva koja je iskazana u prethodnim pitanjima koja su se odnosila na razloge osnivanja i najvećim nedostacima organizacija koje djeluju u oblasti civilnog društva. Zanimljivo je da i ispitani predstavnici vlasti gotovo u jednakom procentu (23,33%) nemaju mišljenje o određenoj prednosti koju bi izdvojili za organizacije civilnog društva. S druge strane, ispitanici koji djeluju u okviru organizacija civilnog društva prepoznaju određene prednosti smatrajući da podjednaku važnost ima sama stručnost članova i mogućnost angažiranja većeg broja volontera i članova. Interesantan podatak je da u najmanjoj mjeri smatraju kao prednost jednostavnu unutrašnju proceduru donošenja odluka, što nas upućuje na konstataciju da unutrašnja struktura organizacija ne odgovara

karakteru djelovanja, budući da se ovakav stav može interpretirati da je nedovoljno zastupljena horizontalna raspodjela odgovornosti u procesu donošenja odluka, te da postoji veći stepen birokratizacije u smislu da su postavljeni strožiji zahtjevi za poštivanje formalnih procedura nauštrb praktičnim potrebama i efikasnijem načinu djelovanja.

Kako vidite perspektivu bosanskohercegovač kog civilnog društva u budućnosti?	Građani		Članovi organizacija civilnog društva		Predstavnici vlasti	
	f	%	f	%	f	%
Razvija se u pravom smjeru i ispunit će svoju društvenu ulogu	66	12,00	18	30,00	10	16,67
Ostat će sve isto (status Quo)	332	60,36	27	45,00	29	48,33
Ne razvija se u pravom smjeru i neće ispuniti svoju društvenu ulogu i potpuno je nepotrebno	98	17,82	11	18,33	12	20,00
Ne znam	54	9,82	4	6,67	9	15,00
Ukupno	550	100	60	100	60	100

Tabela 7. Percepcija građana, članova civilnog društva i predstavnika vlasti o perspektivi bosanskohercegovačkog civilnog društva u budućnosti

Podatak da su ispitanici za sve tri ciljne skupine u najvećem procentu mišljenja da u budućnosti neće doći do promjena u oblasti civilnog društva, odnosno da će sve ostati isto, u velikoj mjeri je zabrinjavajući, posebno ako uzmemo u obzir prethodno iskazane stavove ispitanika da je u BiH civilno društvo nerazvijeno. Ovakvu pesimističku percepciju u odnosu na budućni razvoj ovog sektora možemo interpretirati na različite načine, naročito imajući u vidu širi kontekst u kojem se odvijaju tranzicijski procesi, odnosno međusobnu povezanost političkih, ekonomskih i kulturoloških procesa koji su u određenoj mjeri determinirani povijesno naslijeđenim vrijednosnim sistemom koji je bio dominantan u prethodnom autoritarnom režimu. Naime, savremeni procesi demokratizacije nužno zahtijevaju veći stepen angažiranosti građana jedne zajednice, što se u velikoj mjeri razlikuje od uloge koju su građani imali u prethodnom sistemu, odnosno od

paternalističkog karaktera državnog uređenja. U tom smislu, možemo reći da su još uvijek prisutna naslijeđena očekivanja da promjene u društvu prvenstveno zavise od političke elite koja je na vlasti i da država treba riješiti gotovo sve probleme. Nesumnjivo je da od političkih institucija u velikoj mjeri i zavisi mogućnost razvoja civilnog društva, no ako uzmemo u obzir činjenicu da u BiH postoji zadovoljavajući pravni okvir za djelovanje organizacija civilnog društva, čini nam se da je osnovni razlog iskazanog pesimizma što građani u dovoljnoj mjeri ne uviđaju potencijale civilnog društva. Pored toga, posebno zabrinjava podatak da ispitanici u distribuciji odgovora u značajnoj mjeri dijele mišljenje da se civilno društvo ne razvija u pravom smjeru i da neće ispuniti svoju društvenu ulogu, te da je potpuno nepotrebno.

Da li je po Vašem mišljenju civilno društvo ključno za integraciju BiH u Evropsku uniju i NATO savez?	Građani		Članovi organizacija civilnog društva		Predstavnici vlasti	
	f	%	f	%	f	%
Nimalo	86	15,64	11	18,33	11	18,33
Malo	228	41,45	14	23,33	31	51,67
Puno	109	19,82	15	25,00	11	18,33
Jako puno	68	12,36	14	23,33	5	8,33
Ne znam	59	10,73	6	10,00	2	3,33
Ukupno	550	100	60	100	60	100

Tabela 8. Mišljenje građana, članova civilnog društva i predstavnika vlasti o civilnom društvu u odnosu na integraciju BiH u Evropsku uniju i NATO savez

Građani i predstavnici vlasti, prema rezultatima istraživanja, u najvećoj mjeri smatraju da civilno društvo ne predstavlja ključni faktor, odnosno da nema ključnu ulogu u integraciji BiH u Evropsku uniju i NATO savez, što je u skladu s prethodno iznesenim stavovima koji se odnose na prepoznavanje značaja i uloge civilnog društva u općim procesima demokratizacije. Ovdje bismo posebno, kao zabrinjavajući podatak, izdvojili da čak 70% ispitanih predstavnika vlasti ne prepoznaje značaj civilnog društva za procese integracije u Evropsku uniju. Nešto drugačijeg stanovišta su članovi organizacija civilnog društva koji u većini (58,33%) smatraju da je civilno društvo značajno i da je njegova uloga ključna za integraciju bh. društva u

Evropsku uniju, što je i očekivano. Međutim, i kod ove ciljne skupine ispitanika možemo primijetiti, na osnovu distribucije odgovora, da priličan broj smatra kako civilno društvo nije ključno za ove procese, posebno ako uzmemo u obzir i podatak da 10% ispitanika nema određeni stav o ovom pitanju.

Smatrate li da su organizacije civilnog društva u BiH u postdejtonskom periodu doprinijele većoj demokratizaciji društva, većem poštivanju ljudskih prava i vladavini zakona?	Građani		Članovi organizacija civilnog društva		Predstavnici vlasti	
	f	%	f	%	f	%
Jako malo	150	27,27	1	1,67	13	21,67
Malo	327	59,45	35	58,33	33	55,00
Puno	39	7,09	12	20,00	10	16,67
Jako puno	4	0,73	8	13,33	2	3,33
Ne znam	30	5,45	4	6,67	2	3,33
Ukupno	550	100	60	100	60	100

Tabela 9. Mišljenje građana, članova civilnog društva i predstavnika vlasti o doprinosu organizacija civilnog društva u BiH u postdejtonskom periodu u demokratizaciji društva, većem poštivanju ljudskih prava i vladavini zakona

Može se reći da dobijeni rezultati sugeriraju na direktnu kritiku ideje civilnog društva budući da se dovodi u pitanje njegova ključna funkcija koja se ogleda u utjecaju na povećanje kapaciteta demokratskih procesa, te većem poštivanju ljudskih prava i vladavini zakona. Isto tako, ovi rezultati mogu se interpretirati u kontekstu neefikasnosti političkih institucija u BiH da praktično provode zakone kojim se štite ljudska prava, s jedne strane, i da uvažavaju aktere civilnog društva koji svojim djelovanjem nastoje utjecati na javnu politiku, te tako stvaraju jednu klimu u kojoj dominira opće nepovjerenje građana u institucionalni politički sistem, s druge strane, a kao posljedica toga nastaje sumnja u mogućnost većeg utjecaja organizacija civilnog društva, odnosno ulogu organizacija civilnog društva u pripremi,

sačinjavanju, primjeni te praćenju vladine politike. Kao posebno zabrinjavajuću činjenicu može se uzeti da ispitani predstavnici organizacija civilnog društva u većini dijele stav o malom doprinosu u demokratizaciji društva.

Smatrate li da su organizacije civilnog društva u BiH u postdejtonskom periodu dale doprinos u prikupljanju humanitarne pomoći, brizi o starim i iznemoglim osobama i izgradnji porušenih domova građana BiH?	Građani		Članovi organizacija civilnog društva		Predstavnici vlasti	
	f	%	f	%	f	%
Jako malo	100	18,18	0	0,00	6	10,00
Malo	313	56,91	19	31,67	31	51,67
Puno	95	17,27	24	40,00	19	31,67
Jako puno	11	2,00	16	26,67	2	3,33
Ne znam	31	5,64	1	1,67	2	3,33
Ukupno	550	100	60	100	60	100

Tabela 10. Mišljenje građana, članova civilnog društva i predstavnika vlasti ispitanika o doprinosu organizacija civilnog društva u BiH u postdejtonskom periodu u prikupljanju humanitarne pomoći, brizi o starim i iznemoglim osobama i izgradnji porušenih domova građana BiH

Gotovo jednako kao i za prethodno pitanje, ispitani građani i predstavnici vlasti smatraju da je neznatan doprinos organizacija civilnog društva u izgradnji općeg dobra, kao što je prikupljanje humanitarne pomoći, briga o starim i iznemoglim osobama, kao i izgradnja porušenih domova. Za razliku od toga, ispitani predstavnici organizacija civilnog društva u većini (66,67%) stoje na stanovištu da je veći doprinos organizacija civilnog društva u segmentu socijalne politike i socijalne inkluzije, mada još uvijek priličan broj ispitanika iz ove ciljane skupine smatra da je nedovoljan doprinos organizacija civilnog društva u ovom segmentu. Gledajući generalno, ovi

rezultati su u određenoj mjeri neočekivani, ali se mogu i razumjeti u kontekstu teških ekonomskih prilika u kojem živi veliki dio bosanskohercegovačke populacije i neadekvatnih mjera socijalne politike koju provode institucije vlasti, tako da je teško procijeniti sâm doprinos organizacija civilnog društva u ovoj oblasti s obzirom na velike potrebe koje generalno postoje u bh. društvu.

Kako ocjenjujete saradnju organizacija civilnog društva sa općinskim, gradskim, kantonalnim, entitetskim, državnim i vlastima Brčko Distrikta BiH?	Gradani		Članovi organizacija civilnog društva		Predstavnici vlasti	
	f	%	f	%	f	%
Nedovoljnom	267	48,55	26	43,33	27	45,00
Dovoljnom	134	24,36	18	30,00	18	30,00
Dobrom	55	10,00	10	16,67	13	21,67
Vrlo dobrom	14	2,55	4	6,67	0	0,00
Odličnom	2	0,36	0	0,00	0	0,00
Ne znam	78	14,18	2	3,33	2	3,33
Ukupno	550	100	60	100	60	100

Tabela 11. Mišljenje građana, članova civilnog društva i predstavnika vlasti o saradnji organizacija civilnog društva sa općinskim, gradskim, kantonalnim, entitetskim, državnim i vlastima Brčko Distrikta BiH

U odnosu na ocjenu saradnje organizacija civilnog društva sa različitim nivoima vlasti, kao što pokazuju rezultati provedenog istraživanja, većina ispitanika za sve tri ciljne skupine dijeli mišljenje da je ova saradnja nedovoljna i u manjoj mjeri dovoljna. Ono što je u određenoj mjeri neočekivano, s obzirom na generalne stavove koji se imaju o slabom utjecaju organizacija civilnog društva i odnosa institucija vlasti prema organizacijama koje djeluju u ovoj oblasti, jeste da u distribuciji odgovora nisu izražene i veće razlike.

Kako ocjenjujete utjecaj organizacija civilnog društva na kreiranje javnih politika u Bosni i Hercegovini?	Građani		Članovi organizacija civilnog društva		Predstavnici vlasti	
	f	%	f	%	f	%
Jako mali	137	24,91	16	26,67	9	15,00
Mali	329	59,82	40	66,67	40	66,67
Veliki	45	8,18	3	5,00	7	11,67
Jako veliki	6	1,09	0	0,00	2	3,33
Ne znam	33	6,00	1	1,67	2	3,33
Ukupno	550	100	60	100	60	100

Tabela 12. Mišljenje građana, članova civilnog društva i predstavnika vlasti o utjecaju organizacija civilnog društva na kreiranje javnih politika u Bosni i Hercegovini

Kao što pokazuju rezultati istraživanja, ispitanici u velikom procentu ocjenjuju da je utjecaj organizacija na kreiranje javnih politika na nezadovoljavajućem nivou. Ovi rezultati su, ako ih poredimo sa percepcijom ispitanika u odnosu na ostala pitanja u ovom istraživanju koja se odnose na stepen saradnje sa različitim nivoima vlasti u BiH i generalnim negativnim stavom o razvijenosti civilnog društva i doprinosa organizacija civilnog društva, prilično očekivani. Ovo nas upućuje na konstataciju da civilno društvo nije u mogućnosti da uspješno utječe na javnu politiku, odnosno da je u velikoj mjeri minorizirana uloga organizacija civilnog društva u pripremi, sačinjavanju, primjeni i praćenju politike koju provode institucije vlasti u BiH.

Šta smatrate da je najveća prepreka većem utjecaju organizacija civilnog društva na kreiranje javnih politika u Bosni i Hercegovini?	Građani		Članovi organizacija civilnog društva		Predstavnici vlasti	
	f	%	f	%	f	%
Nedovoljna razvijenost organizacija civilnog društva	133	24,18	7	11,67	17	28,33
Finansijska ovisnost organizacija civilnog društva od javnih fondova	168	30,55	20	33,33	25	41,67
Orijentacija organizacija civilnog društva na pružanje usluga krajnjim korisnicima, ali ne i na kreiranje javnih politika	42	7,64	2	3,33	3	5,00
Nespремnost na saradnju predstavnika vlada sa organizacijama civilnog društva	158	28,73	29	48,33	12	20,00
Ne znam	49	8,91	2	3,33	3	5,00
Ukupno	550	100	60	100	60	100

Tabela 13. Mišljenje građana, članova civilnog društva i predstavnika vlasti o preprekama većem utjecaju organizacija civilnog društva na kreiranje javnih politika u Bosni i Hercegovini

Prema rezultatima istraživanja može se vidjeti da ispitanici gotovo podjednako za sve tri ciljne skupine ocjenjuju da je najveća prepreka za veći utjecaj organizacija civilnog društva na kreiranje javnih politika nespремnost na saradnju predstavnika vlada i finansijska ovisnost organizacija civilnog društva od javnih fondova. U tom smislu, može se konstatirati da najveća odgovornost za nezadovoljavajući nivo razvijenosti civilnog društva u BiH leži upravo na predstavnicima različitih nivoa vlasti i da neefikasnost političkih institucija u velikoj mjeri utječe na percepciju građana u odnosu na ulogu koju organizacije civilnog društva imaju u općim procesima demokratizacije društva.

Jesu li po Vašem mišljenju izdvajanja iz budžeta općina, gradova, kantona, entiteta, države BiH i Distrikta Brčko BiH za organizacije civilnog društva:	Građani		Članovi organizacija civilnog društva		Predstavnici vlasti	
	f	%	f	%	f	%
Jako niska	124	22,55	16	26,67	5	8,33
Niska	278	50,55	35	58,33	23	38,33
Visoka	47	8,55	4	6,67	24	40,00
Jako visoka	14	2,55	0	0	2	3,33
Ne znam	87	15,82	5	8,33	6	10,00
Ukupno	550	100	60	100	60	100

Tabela 14. Mišljenje građana, članova civilnog društva i predstavnika vlasti o nivou izdvajanja iz budžeta općina, gradova, kantona, entiteta, države BiH i Distrikta Brčko BiH za organizacije civilnog društva

Prema percepciji građana kao i članova organizacija civilnog društva, različiti nivoi vlasti ne izdvajaju dovoljno sredstava iz javnih budžeta za rad organizacija civilnog društva. S druge strane, predstavnici vlasti imaju podijeljeno mišljenje o dodjeli sredstava organizacijama civilnog društva gdje gotovo isti postotak smatra da su izdvajanja dovoljna i nedovoljna. Ovu nekonzistentnost u odgovorima predstavnika vlasti se može tumačiti nedovoljnom transparentnošću preraspodjele javnih budžeta. Neočekivanim se čini podatak da 10% ispitanih predstavnika vlasti nema nikakvo mišljenje o raspodjeli sredstava.

Smatrate li da se sredstva iz javnih budžeta organizacijama civilnog društva u Bosni i Hercegovini dodjeljuju za realizaciju projekata i programa na transparentan način uz poštivanje strogo utvrđenih kriterija?	Građani		Članovi organizacija civilnog društva		Predstavnici vlasti	
	f	%	f	%	f	%
Jako malo	193	35,09	22	36,67	13	21,67
Malo	267	48,55	30	50,00	39	65,00
Puno	21	3,82	5	8,33	5	8,33
Jako puno	7	1,27	0	0,00	1	1,67
Ne znam	62	11,27	3	5,00	2	3,33
Ukupno	550	100	60	100	60	100

Tabela 15. Mišljenje građana, članova civilnog društva i predstavnika vlasti o transparentnosti dodjele sredstava iz javnih budžeta organizacijama civilnog društva u Bosni i Hercegovini za realizaciju projekata i programa

Paradoksalnom se čini situacija da ispitanici na cjelokupnom uzorku (za sve tri grupe više od 80% ispitanih) dijele stav da se sredstva iz javnih budžeta dodjeljuju organizacijama civilnog društva za realizaciju njihovih projekata i programa na netransparentan način i uz nepoštivanje kriterija. Ako se ima na umu opći stav u društvu o načinu na koji se organizacije civilnog društva održavaju, ne iznenađuje podatak da preko 80% građana smatra da se procedure i pravila dodjele sredstava malo poštuju. Također, ovaj podatak potvrđuje postojeći stereotip da se organizacije civilnog društva izdržavaju od nepošteno dobijenih novčanih sredstava. Međutim, ono što izgleda neočekivano jeste da i ispitanici iz samih organizacija civilnog društva zastupaju isti stav o nepošteno dobijenim sredstvima. Kao jedan od uzroka ovakvog stava mogli bismo izdvojiti i činjenicu da u bh. društvu još uvijek nije u dovoljnoj mjeri zastupljena međusobna saradnja i umreženost organizacija civilnog društva koje djeluju u srodnim oblastima. Ipak ostaje nepoznato da li su ovi stavovi izrečeni iz ličnih iskustava i uvida u načine poslovanja organizacija u kojima rade, ili su u pitanju njihova realna saznanja ili predrasude o tome kako druge organizacije dobijaju sredstva. Najveća kritika se, ipak, mora uputiti predstavnicima vlasti, budući da i 90% ispitanih predstavnika vlasti misli da se procedure poštuju jako malo ili o tome ne znaju ništa.

Da li je po Vašem mišljenju presudno za finansiranje projekata organizacija civilnog društva u BiH iz javnih budžeta:	Građani		Članovi organizacija civilnog društva		Predstavnici vlasti	
	f	%	f	%	f	%
Prijateljstvo načelnika općine, gradonačelnika, ministara i premijera sa ključnim osobljem organizacije civilnog društva	177	32,18	24	40,00	16	26,67
Dobro napisan projekat u skladu sa javnim oglasom uz ispunjavanje svih uvjeta iz javnog oglasa	127	23,09	16	26,67	19	31,67
Naklonost ključnog osoblja organizacije civilnog društva političkoj partiji koja participira u skupštini / vijeću	189	34,36	18	30,00	16	26,67
Ne znam	57	10,36	2	3,33	9	15,00
Ukupno	550	100	60	100	60	100

Tabela 16. Mišljenje građana, članova civilnog društva i predstavnika vlasti o razlozima koji su presudni za finansiranje projekata organizacija civilnog društva u BiH iz javnih budžeta

Saznanje koje najviše zabrinjava jeste da sedam od deset ispitanika iz organizacija civilnog društva (70%) smatra da se sredstva dodjeljuju na nepošten način, odnosno da prijateljstvo sa predstavnicima vlasti ili naklonost menadžmenta organizacije civilnog društva nekoj političkoj partiji koja participira u vlasti direktno ima ulogu u lakšem i bržem dobijanju finansijskih sredstava. Podjednako zabrinjava da sličan stav dijele i ispitanici predstavnici vlasti, budući da oni imaju direktan i precizniji uvid u procedure i načine raspodjele finansijskih sredstava organizacijama civilnog društva. Kada se sve ovo uzme u obzir, ne iznenađuje činjenica da i sami građani iskazuju nepovjerenje u ispravnost procedura, tj. da su osnovni kriteriji za dobijanje novca otvorena podrška ili prijateljske veze sa predstavnicima lokalnih ili viših razina vlasti.

Zaključci i preporuke

Na osnovu dobijenih rezultata istraživanja provedenog u ovom radu može se zaključiti da civilno društvo u postdejtonskom periodu demokratizacije bosanskohercegovačkog društva nije u dovoljnoj mjeri razvijeno u smislu da ima značajan izražen utjecaj na demokratske procese općenito.

Nesumnjivo je da postoji niz ograničenja koja se odnose na ovakvu vrstu istraživanja. Tu se, prije svega, može izdvojiti složenost koju sa sobom nosi sam pojam civilnog društva budući da ne postoji jedinstvena definicija pojma, a također ne postoji ni saglasnost u mišljenju šta bi civilno društvo trebalo predstavljati, odnosno koja je njegova uloga u savremenim procesima demokratizacije i globalizacije.

Kompleksno političko uređenje bosanskohercegovačkog društva postavlja niz ograničenja s kojima se susreće bilo koja vrsta istraživanja i analize civilnog društva. U tom smislu, prije svega, može se izdvojiti sam Ustav BiH, koji normira da se BiH sastoji od dva entiteta: Republike Srpske i Federacije BiH, kao i Distrikta Brčko BiH. Pored toga, unutrašnja struktura entiteta je različita. Republika Srpska ima dva nivoa vlasti: općinski/gradski i entitetski, dok Federacija BiH ima četiri nivoa vlasti: općinski, gradski, kantonalni/županijski i entitetski.

Na kraju se mogu izdvojiti određene preporuke koje bi značajno utjecale na veću prepoznatljivost i vidljivost rada organizacija civilnog društva, kao i značajniji utjecaj na kreiranje demokratskih procesa općenito u bosanskohercegovačkom društvu.

Preporuke za razvoj civilnog društva u BiH:

1. ***podići na javni nivo značaj*** organizacija civilnog društva u demokratskom društvu. Na ovaj način građani Bosne i Hercegovine će biti upoznati ili će se još bolje upoznati sa značajem i razlogom postojanja organizacija civilnog društva;
2. ***uspostaviti bolje odnose i saradnju između organizacija civilnog društva i biznis-sektora*** u Bosni i Hercegovini;
3. ***uspostaviti partnerske odnose*** između organizacija civilnog društva i vlada na svim nivoima posebno na gradskom, kantonalnom, entitetskom, državnom i nivou Brčko Distrikta BiH;

4. iz javnih budžeta (su)finansirati samo organizacije civilnog društva koje u svojim aktivnostima promoviraju ljudska prava i osnovne slobode sadržane u *UN-ovoj Deklaraciji o ljudskim pravima*;
5. ***zabraniti rad i djelovanje*** organizacijama civilnog društva koje u svojim aktivnostima krše ljudska prava i osnovne slobode sadržane u *UN-ovoj Deklaraciji o ljudskim pravima i Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim pratećim protokolima*;
6. ***uspostaviti jedinstven registar udruženja i fondacija u BiH***, poštujući ustavno uređenje Bosne i Hercegovine. Zbog nepostojanja jedinstvenog registra udruženja i fondacija u BiH nemoguće je tačno utvrditi njihov broj;
7. ***radikalno povećati transparentnost rada*** organizacija civilnog društva. Analogno stavu akademika Vlatka Dolečeka da „ko nema e-mail adresu kao da ne postoji“,⁶ smatram da organizacija civilnog društva „*koja nema web sajt kao da i ne postoji*“;
8. ***podići nivo političke kulture*** u BiH kroz podršku projektima i programima koji imaju za cilj promociju mehanizama demokratskog društva. Sva tranzicijska društva (uključujući i bosanskohercegovačko) suočavaju se sa niskim nivoom političke kulture;
9. ***promovirati mehanizme utjecaja*** građana i organizacija civilnog društva na kreiranje javnih politika u BiH, pored institucionalnih metoda utjecaja građana na javnu politiku;
10. ***uspostaviti godišnju nagradu za najbolju organizaciju civilnog društva***.

Literatura

1. Hodžić, Muamer (2016) „Akademik Doleček“, časopis Pregled, br. 2/16, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo.
2. *Leksikon temeljnih pojmova politike: Abeceda demokratije*, FOD BiH, Sarajevo, 1994.
3. Pejanović, Mirko *Politički pluralizam i parlamentarna demokratija u BiH*, <http://institut-nr.si>.
4. Zgodić, Esad (2005) *Politike poricanja: O metapolitici i bosanskoj alterpolitici*, Sarajevo.

⁶ Hodžić, Muamer (2016) „Akademik Doleček“, časopis Pregled, br. 2/16, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo.